

Eýran owşarlary

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar
написано kitapcy | 23 январа, 2025
Eýran owşarlary İRAN AVŞARLARI

Oğuzlar, Orta Asya topraklarından değişik coğrafyalara sökün ederek pek çok devlet kurup, değişik yönetimlere yön vermiş, tarih sayfasında inkar edilemez bir Türk gücünü ortaya koymuşlarsa da farklı nedenlere bağlı olarak değişik kollara bölünmekten kurtulamamışlardır. Devlet geleneğinin olmadığı bir yaşantının da etkisiyle zamanın akışı içerisinde önce Boz-Ok ve Üç-Ok şeklinde ikiye, daha sonra ise yirmi dört boya ayrılarak parçalanmışlardır. Bu kaçınılmaz parçalanmaların sonucunda ortaya çıkan boylardan birisi de Avşarlardır ki, onlar İslamiyet öncesindeki tarihlerde Türklerin en güçlü boylarından birisi olarak görülmüşlerdir.

Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lûgati't Türk adlı eserinde "Yatuk" şeklinde adlandırılan Avşarlari değişik kaynaklarda Avuşar, Avşr, Afşariye, Afşar uşağı, Avşar, Afşarlar, Ovşarî şekillerinde görmekteyiz. Günümüzde İran coğrafyasında yaşamakta olan bu boya mensup olan oymaklar ve köylüler, mensup oldukları boyların adını Afşar olarak dile getirmektedirler. Ebu'l Gazi Bahadır Han, Şecere-i Terâkime'sinde, "Avşar" sözünün işlerini çabuk yapan anlamına geldiğini belirtmektedir.[1] A. Caferoğlu "Vambery'in bu kelimenin kökünü 'Avşar' olarak kabul ederek toplayan, toplayıcı anlamına geldiğini ve 'avşamak' fiilinden türediğini belirtirse de bu etimolojinin sadece bir tahminden ibaret olduğunu kaydeder." [2] M. Fahrettin Kırzioğlu da Gazvin'de saraya hakim olan sülâleler arasında Avşarların "Şamkhal'ı Cargazma" diye anıldıklarını belirtmektedir.[3] Ferhat Zeynelov ise Avşar sözünün "Av meraklısı" anlamına geldiğini ifade eder. Bu yaklaşımlar içerisinde en doğru yaklaşım A.Caferoğlu tarafından yapılmış olsa gerektir. Çünkü diğer etimolojik yaklaşımlar ilmi dayanaktan oldukça uzaktır.

Avşarlar Hazar havzası, İran, Azerbaycan, Anadolu ve Irak

topraklarına kadar yayılmışlardır. Şüphesiz ki bu coğrafî arazilerde Avşarlardan önce değişik halklar, o cümleden değişik boylara mensup Türklerde yaşamakta idiler. Ona göre de Avşarların bu arazilere yerleşmeleri pek de kolay olmamıştır. Onlar kendilerini bu yerli sakinelere kabul ettirmiş ve zamanla yönetimleri ellerine almışlardır.

Ana Oğuz boylarından olan Avşarların esas yurtları Orta Asya'dır. Bir kısmı kuraklık, savaş, yeni yurt edinme isteği gibi değişik nedenlerle Selçuklular ile Anadolu'ya gelip yerleşirlerken, bir kısmı da Türkistan'da kalmayı yeğlemişlerdir. Türkistan'da kalanlar daha sonra Moğol istilâsıyla beraber Azerbaycan'a gelip yerleşmişlerdir. Bir kısmı da Suriye istikâmetinde Aşağı Fırat Havzası'nı kendilerine yurt edinmiştir.

Hazar Denizi etrafında yaşayan eski halklar arasında Oğuzlar, Türkmenler, Uzlar, Albanlar, Özbekler ve Kıpçakların bulunması ilginçtir. Demek ki, bu coğrafî alan Türk boylarının çok eskiden vatani durumdaydı. Hatta Z.İ.Yampolski de Urmîye Gölü etrafında bundan 3500 yıl önce Türklerin yaşadıklarını belirtir. Gerek Hazar Havzası ve gerekse İran coğrafyası Türklerin eski meskun sahası durumundaydı.

Avşarların İran arazisine ayak basışları konusunda farklı fikirler söz konusudur ki, İ.P.Petruşevski'ye göre Avşarlar, Kaçarlar ve Moğollar ile birlikte Orta Asya'dan İran'a gelmişlerdir. 1400 yıllarında Şam'a sefer düzenleyen Timur'un zamanında baskı altında kalan Avşarların bir kısmı Türkistan'a dönmeye mecbur kalmışlardır. Bu zorunlu göç esnasında Avşarların bir kısmı Azerbaycan'a (Gence'ye) yerleşirken, diğer bir kısmı da Irak'a yerleşmeyi tercih etmişlerdir.[4]

Avşarlar XII. yüzyılda İran'ın Hûzîstan eyaletinde Arslan oğlu Yakup, Şumla ve oğulları idaresinde bir beylik kurmuşlar (550-1155). Bundan sonra XV. yüzyılın sonlarına doğru bu bölgede yeniden Avşarlara rastlanmaktadır. Bunlar, söz konusu bölgeye Anadolu'nun fethi neticesinde Anadolu'dan gelmiş olan Avşarlardır. 1501 yılında Safevî Devleti'nin kuruluşundan sonra da İran'a yeni Avşar oymakları geldi.[5]

Avşarların bir kısmı daha sonra İran arazisini korumak

amacıyla Horasan'a yerleştirilmiştir. Daha sonra bu göçerler Kırıklı Avşarları şeklinde ifade edilir ki, İmamguluoğlu Nadir Şah'ın ve Kafkas Kartalı İmam Şamil'in babasının da Avşar boyuna mensup oldukları bilinmektedir.

Meşhur Türk seyyahı Evliya Çelebi Seyahatname adlı eserinde, Avşar ve Türkmenlerin Sehend, Urmiye ve Salmas arazilerinde yaşadıklarını belirtirken;[6] Ahmet Caferoğlu, İran arazisinde Avşarların göç bölgeleri olarak Urmiye Gölü'nün kuzeybatı kıyıları; Hamse eyâletinin güney kısmı; dağlık bölgelerde Hemedan ile Kermanşah eyaleti sınırları; Bocnurd'la Kuçan'ın güney çevresinde Sebzevar ile Nişabur arasındaki alan; Cumeyn'in kuzeyinde ve Kerman'ın güneyindeki bölgeleri göstermektedir.[7] Ancak yıllardır dağınık ve göçebe şekilde yaşayan Avşarların kesin olarak hangi noktalarda bulunduklarını söylemek zordur. Bazıları belirli bölgelerde meskûnen, bazıları da küçük aşiretler hâlinde yaşamaktadır. XII. asırdan iki asır sonraya kadar İran'daki Avşarların Huzistan eyaletinde Arslanoğlu Yakub'un ve daha sonra da Şumla'nın hakimiyeti altında olmuşlardır. 877 olaylarıyla ilgili olarak büyük emirlerden Manşur Beg Avşar'ın adı geçmektedir. XV. yüzyılın sonlarına doğru Akkoyunluların fethi sonucunda Avşarların Anadolu'dan İran arazisine geldiklerini görmekteyiz. Onların başında Halep Türkmenlerinden olan Mansur Beğ bulunuyordu.

Uzun Hasan'ın tahta geçmek için on üç yaşında Lahican'dan yola çıkarak Akkoyunlular üzerine yürüdüğü zaman da etrafında bulunan oymaklar arasında Avşarları da görmekteyiz.[8] Daha sonra 904 yılında Şiraz'da Pîrî Beg adlı bir Avşar reisine rastlıyoruz. Safevî Devleti'nin kuruluşundan itibaren (1501-1736) İran arazisinde Avşarların adına sıkça rastlamaktayız. Zira Avşarların Safevî Devleti'nin kuruluşunda yer alan birtakım Türk boyları arasında yer aldığı bilinmektedir. Bu nedenle Safevîler devrinde yüksek vazifeleri Şumlu, Ustaclı, Türkmen, Rumlu, Zülgeder, Kaçar, Tekeli, Talış, Avşar, Çağatay tayfalarının emirleri icra ederlermiş.[9] Onlar Kaçar Türkler ile birlikte İran'da bir Avşar hanedanı oluşturmuşlardır ki, bu hanedan Avşar boyunun

Eberdülü dalının Kırıklı oymağı beyleri Türkmenleridir. Nazr-Kulı Bey'in oğlu İmam Kulı Bey'in oğulları Zahîrû'd-devle Muh. İbr. Han ve Nadir'dir.[10] Avşarlar en uzun hâkimiyetlerini (1736-1747) Nadir Şah devrinde sürmüşlerdir. XVI. yüzyılın ilk yarısında Horasan'da görülen Avşar oymaklarından birisi olan Kırıklılara mensup olan ve Avrupalıların Şarkın Napolyonu adını verdikleri İmam-Kulı oğlu Nazr-Kulı Alî Nadir Şah olmadan önce Üveyislilerin İsfahan'ı ele geçirmeleri üzerine Tahmâsb-Kulı Hân adını alır. Safevî şehzadesi II. Tahmasıb'ı şah ilân ederek, onun adına ve onun sadrazam sıfatıyla hareket etmiştir. Daha sonra da onu bertaraf ederek Babek Oğlu III. Abbas adına devleti yönetmiş ve nihayet onu da saltanattan uzaklaştırarak Nadir Şah unvanını almıştı. Nadir Şah sonrasında da ülkeyi sırasıyla Â'dil Şah (1747-1749), İbrâhim Şah (1748-1749), Şâhruh Şah (1749) yönetmiştir.[11] Böylece Nadir Şah zamanında Avşar emirleri yeniden önem kazanır. Ancak yine de Avşarların Nadir Şah devrinde tamamının değilse de bir kısmının Afganistan'a sürüldüğü şeklinde ifadeler vardır. Bu konu ile ilgili olarak Karluklulardan olan Fars valisi Emir Han, Fars serdarlığı yapmış olan Kelb-i Ali Hasan, Fath Ali Han, Saru Han, Kırklulardan Allahverdi Beğ ve Kasım Avşarlara mensuptur.

Nadir Şah döneminde gördükleri yakın ilgi ve himaye sonucunda Avşarlar devlet yönetiminde söz sahibi olurlar. Bu devrin en büyük tarihçisi kabul edilen Muhammed Kazım, Nadir Şah'ın ordusunu teşkil eden unsurların başında Avşarların geldiğini bildirir. Zira Avşarlar devlete karşı sadakatte bulunmuşlardır. Ancak yine de Nadir Şah'ı katledenlerin içerisinde Avşarların Kırıklı, Imırlı, Gündüzlü oymaklarına mensup kişilerin var oluşu dikkati çekmiştir. Nadir Şah, mensup olduğu kabileyi ihsan etmekle beraber güvenlik nedeniyle onları İran'ın değişik bölgelerine yerleştirmiştir. Kaçar Sülâlesi zamanında da Avşarların devlete karşı olan bağlılıkları dikkat çekici bir durum olarak göze çarpmaktadır. Kaçarlar döneminde Avşarlar her ne kadar ikinci plâna düşmüşlerse de iç ve dış olaylarda ve askerî kadrolarda yer almak suretiyle yine de yönetimde küçümsenemeyecek bir rol

oynamıştır.

V.İ.Savina, Avşar tayfasının Safevîlerden önce Güney Azerbaycan'ın doğusunda (İran'ın doğu bölgesinde) yaşamış olduklarını ve Safevîlerden sonra da İran'ın bütün eyaletlerinde üstünlüğü elde ettiklerinden söz eder.[12] Şah İsmail'in devlet kurma çalışmalarında onun yanında Ustaçlu, Şamlu, Rumlu, Tekelü, Dulkadir, Avşar, Kaçar ve Varsak Türkmenleri ile Karaca Dağ Sufîlerinin bulunduğu bilmekteyiz.[13] Avşarların adının Akkoyunlular devrinde de yaygın olarak kullanıldığını görürüz.

Avşarlar varoluş mücadelesini zamanın akışı içerisinde hiçbir zaman kaybetmemişler zaman zaman İran yönetimini zorlamışlardır. Konar göçer hayatını devam ettirmekte olan Avşar Türklerinin büyük çoğunluğu, İran'daki diğer Türk aşiretleri ile yakın alâka sağlayarak kendi vatan toprakları olarak kabul ettikleri İran topraklarını yabancı işgalcilere karşı savunmada etkin rol almışlardır. Bu mücadele 1917-1918 yıllarında İran'da ki işgal güçlerinden İngilizlere karşı yapılan direnişte bariz olarak kendisini gösterir.

Avşarlar, İran coğrafyasında dağınık bir şekilde ve bir kısmı göçebe yaşasalar da R.Ayvazova bu konu ile ilgili olarak şöyle demektedir: XV. yüzyılda İran Avşarları Kırıklı, Emirli, Güneşli, Arallı ve Paplı şeklinde kollara ayrılırlar. Onlar İran'ın arazisinde uzun yıllardan beri yaşayan Avşarlar İran tarihinde, sosyal ve kültürel boyutuyla İran coğrafyasında yer adı oluşturacak kadar bir iz bırakmışlardır. İran'ın değişik bölgelerinde Avşarlar ile ilgili yer adları şu şekilde ifade edilebilir: Kermansah'da Afşar, Afşarcık, Afşaran, Tepe Efşar; Zencan'da Afşarlı; Şarkî Azerbaycan'ın Halhal şehrinin Sencenabad kazasının Gencegâh ve Şahrud kasabasında Afşar "Uşar"; Miyana şehrinin Türkmen kazasının Üçtepe kasabasında Afşarcık, Eher şehrinin Vezgân kazasının Mevezehan kasabasında Efşar; Serap şehrinde Paplular, Erdebil şehrinde Arallular, Merend şehrinde Afşarlar, Miyana şehrinde Afşarcıkların ve Meşkin'de Ağkasımlılar yer adları.

İran arazisinde Azerbaycan Türklerinden sonra ikinci derecede nüfusa Avşarlar ve Kaçarlar sahiptirler. Avşarların İran

coğrafyasında genelde dağınık bir şekilde yaşamakta olmaları nedeniyle onların kesin olarak nerelerde yaşadıklarını belirtmek oldukça zor olsa da, değişik kaynakları esas almak suretiyle bu Oğuz boyu hakkında yine de bilgi edinme imkânı vardır. Avşarların İran coğrafyasının büyük bir kısmında bilhassa Urmiye Gölü'nün ve Hamze Eyaleti'nin güney kısımlarındaki dağlık arazilerde, Hemedan ve Kirmanşah Eyaleti'nin sınırları içerisinde yoğun olarak yaşadıklarını görmekteyse de şüphesiz bu, İran Avşarlarının yerleşimi ile ilgili olarak belirleyici olmaktan uzak bir durumdur. Değerli araştırmacı Ahmet Caferoğlu, Avşarların Heyder Mohammedşahlu, Seyfkuliouladi, Cahan-Kulişahlu, Mollataharlu, Sultanalilu, Mirikitlu, Ata Uşağı, Pir- Muratlu, Calalilu, Hallac, Afşarlu, Kasımlu, Mircanlu, Kamberbazlu, Gamzalu...vs. soy kollarına ayrıldıklarını kaydetmektedir.[14]

İran arazisinde uzun yıllardır bazen inişli ve bazen de çıkışlı bir grafik çizmiş olan Avşarlar, pek çok kola ve emirliklere, oymaklara ayrılmışlarsa da onları Huzistan Avşarları, Kazerün Avşarları, Kûh- Gîlûye Avşarları, Hamse Avşarları, Horasan Avşarları, Urmiye Avşarları, İmanlu Avşarları, Alplu Avşarları, Eberlü Avşarları şeklinde tasnif edilmektedirler.

■ Alplu Avşarları:

Halep Türkmenleri içerisinde bulunan Köpeklü Avşarının bir koludur. Bu Avşar kolunun Şah Abbas zamanında İran coğrafyasına gelmiş olduğu tahmin edilmektedir. Bunun gerekçesi, bu tarihten önce bu bölgede Alplu Avşarlarının adına tarihi kayıtlarda rastlanmamasıdır. İsmail Han 1003 yılında Kâzerûn hâkimliğinde, yine aynı şahsın ferah hâkimliğinde de bulunduğunu görüyoruz.

Eberlü Avşarları: yüzyılda Eberlü Avşarları, Kazvin bölgesinde yaşamışlardır. XVIII. yüzyılda bu Avşar boyuna mensup boyların bazıları Tarûm ve Halhal'da yaşamıştır.

■ Hamse Avşarları:

Hamse, Kazvin ve Zencan arasındaki bölgede, bilhassa Kazvin'in güneybatı istikametinden Halhal'a kadar uzanmakta olan alanda, yerleşmişlerdir. Bunlar genelde "Hamselü Avşarı" şeklinde anılmaktadır. Söz konusu coğrafyada hayat sürmekte olan Avşarların çoğunluğunun Eberlü oymağına mensup oldukları ve onların beylerinin de XVIII. yüzyılda Hamselü, Târumî ve Halhalî şeklinde anıldıklarını görmekteyiz.

■ Huzistan Avşarları:

Şumla lâkabıyla tanınmış Kuçdoğan oğlu Aydoğdu tarafından 1152 yılında beylik kurmuş ve 1194 yılında ise bu beylik sona ermiştir.[15] 530 (1135-1136) kurulmuş olan Selçuklular zamanından Safevîler Devleti'nin kuruluşuna kadar Huzistan bölgesinde görülmüş olan Avşarlardır. Bunlar Karahıtayların Türkistan'da hakimiyet kurmaları sonucunda ortaya çıkan baskılardan dolayı bu bölgeye göç etmişlerdir. Bu obanın başında Arslan oğlu Yakup bulunmaktaydı. O, kendileri ile o bölgeye gelmiş ve Kûh Kuliye yöresine yerleşen Salurları ve Fars'ı kontrol altına almak için Salurlar üzerine birkaç defa sefer düzenlemiş fakat herhangi bir başarıya muvaffak olamamıştır. Ondan sonra bu beyliğin başına Küş Togan (Şumla) geçmiştir. O, Sultan Mesud zamanında Huzistan'ın bir bölümünü ve Lûristan'ın bazı yerlerini yönetmiş ve son Selçuklu hükümdarının ölümü üzerine bu bölgeleri kendi idaresi altına alarak Huzistan'da bir beylik kurmuştur. Nadir Şah zamanında 1155'te Tayyib Han Avşar, 1158 yılında ise Muhammed Rıza Han Kırklu Şuşter şehrine hâkim tayin edilmişlerdir. Huzistan Avşarları, 1003 yılında Şuşter hâkimi Şahverdi Sultan Gündüzlü'nün I. Abbas tarafından öldürülmesi sonucunda Araplar ile yaptıkları isyan sonrasında baskı altına alınmış; zaman içerisinde değişik Arap kabileleriyle yaptıkları savaşlar sonucunda başka yerlere göç ederek dağılmışlardır.

■ İmanlu Avşarları:

Bu Avşarların Safevîler zamanında İran'a geldikleri sanılmaktadır. Bu oymağa mensup olan Kasım Sultan, Hemedan

emirlerinden birisiydi. O, Musul'un fethinde bulunmuş ve şehrin valiliğine getirilmiştir. Osmanlıların üzerine gelmesi nedeniyle şehri terk ettiğinden dolayı öldürüldüğü söylenmektedir. Urmiye Avşarlarının önemli bir kısmı İmanlu Afşarlarındandır.

■ Kâzerûn Avşarları:

Safevîlerden önce Şiraz, İsfahan, Kâzerûn sahalarında meskûn olan Kâzerûn Avşarları, I. Abbas döneminden başlayarak iki asırdan fazla Kâzerûn hâkimliğinde bulunmuşlardır. 1003 yılından önce Kâzerûn hâkimliğinde bulunan Emir Han'ın Kûh-Kuliya'ya atanması nedeniyle Kâzerûn hâkimliğine Alpullu oymağına mensup İsmail Han getirilir. 1000-1250 yılları arasında da pek çok Avşar Kazerûn hâkimliklerinde bulunmuşlardır.

■ Kirman Avşarları:

Kirman yöresinde Şah Tahmasb devrinden beri yaşamakta olan Avşarlardır. Bu Avşar kolunun menşei ve nereden geldikleri konusunda yeterli bilgi yoktur.

Kûh-Gîlûye Avşarları: Kûh-Gîlûye, İran coğrafyasında yaşamakta olan Avşarların en kalabalık kolunun olduğu yerdir. Kûh-Gîlûye Avşarları Gündüzlü ve Araşlu oymaklarına mensuptur. Çoğu zaman Huzistan ve Luristan Avşarları ile bir olup, pek çok kere mevcut yönetime baş kaldırdıklarından gözlem altında tutuluyorlardı. Bu baskı sonucunda 941 (1546-47) yılında Elvend Sultan öldürülerek yerine Muhammed Beğ atandı. 948 (1553-54) yılında Şahrup Sultan, 955'te (1560-61) Mahmud Han ve Halil Han, daha sonra Şah Kuli Beğ'i katleden Hasan Han amacına ulaşır. Gelişen olaylar sonucunda Avşarlar bu bölgeden çıkarılır. Bir kısmı Horasan'a, bir kısmı Urmiye'ye gider.

Kûh-Gîlûye Avşarları, Araşlu ve Gündüzlü obalarından oluşmaktaydı. Gündüzlü Avşarlarının bir kolu XV. asırda yaşadıkları Suriye'den, Akkoyunluların fetihleri üzerine Mansur Bey'in başkanlığında İran'a göç etmişlerdi. Avşarlara mensup bir başka kolun, XVI. asırlarda Huzistan'da yaşadıkları

bilinmektedir. Bu kolda aynı nedenle Mehdi Kulı Sultan'ın idaresi altında, bu bölgeye gelmişlerdi. Şah Abbas (1587-1628) devrinde 1003'te (1608-1609) ise Kûh-Gîlûye Avşarlarından bir kısmı Avşar Urmiye yöresine, bir kısmı da Horasan'a Ebiverd yöresine gönderildiler. Kuliya Avşarlarının Araplar ile birlikte yapmış oldukları bir isyan Fars valisi Allahverdi Han tarafından kanlı bir şekilde bastırılır ve neticede bu bölgedeki Avşarlar başka bölgelere dağıtılırlar.

■ Horasan Avşarları:

Şah Tahmasb zamanında Horasan'da, Herat'ın güney kısmında, Esfûzar ve Sistan bölgesi arazilerinin arasındaki bölgede yaşamışlardır. Ancak daha sonra bu Avşar kolunun dağılıp yok olduğu görülmektedir. Asıl Horasan Avşarlarının Gündüzlü ve Araşlu oymaklarına mensup obalar olduklarını görmekteyiz. Horasan Avşarlarının bu bölgeden dağılıp çıkmalarından sonra, söz konusu coğrafyada onların yerine Köse Ahmedlü ve Kırklı almıştır. Nadir Şah'ın Kırklı obasına mensup olduğu bilinmektedir.

■ Urmiye Avşarları:

Urmiye Gölü'nün batısında Selmas ve Uşnu arasındaki Urmiye şehri ve civarında da yaşamış ve yaşamakta olan Avşarlardır. Bu bölgeyi ilk olarak İmanlu Avşarlarının yurt edindiklerini görmekteyiz. İmanlu Avşarlarının bir kolunun sonradan Kasumlu adını almışlardır. Bunlar, I. Abbas zamanında Urmiye yöresine yerleşmiş olan Avşarlardır. I. Abbas'ın emirleri arasında adı zikredilen Urmiye hâkimi Kelb-i Ali Sultan, İnanlu oymağına mensuptur. O, Kirmanşah yöresinde Osmanlılara karşı sınır koruma hizmetinde bulunmuştur. Daha sonra Hudâd Beğ Kasımlı'yı beylerbeyliği görevinde, Feth Ali Han Araşlu Fars vali serdarlığında Urmiye Avşarları o yörede kürt aşiretlerle sürekli olarak mücadele etmişlerdir.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde pek çok nedene bağlı olarak Avşar boyunun yerleşim alanlarının değişmesi gibi durmadan da küçük obalara bölünmüşlerdir. G.A.Delilî'ye göre XVIII. yüzyılda

Avşarlar bir çok tayfalara bölünmüşler ve bu bölünme sonucunda Gırgırlı, Emirli, İnanlı, Güneşli, Arallı, Gündüzlü, Kosaahmetli, Areşlu, Beykişili, Alplı, İrli, Kasımlı, ve Paplı kolları oluşmuştur.[16] Diğer Oğuz boylarının varlıklarını sürdürememelerine rağmen Kaçar ve Avşarlar, İran coğrafyasında güçlü durumlarını muhafaza etmeyi başaramışlardır. Bunun neticesinde XIX. yüzyılın başlarında İran coğrafyasında meskûn olan Türk asıllı toplulukların içerisinde en kalabalık olanı Avşarlar olmuşlardır. Bugün İran arazisindeki Avşar nüfusunun 650.000 civarında olduğu söylenmekteyse de Avşarların İran arazisinde dağınık olarak yaşamalarına rağmen yine de yoğun olarak İran arazisinde büyük sayılabilecek bir oran oluşturmaktadırlar. İslâm Ansiklopedisi'nde Joannin'e istinat edilerek XIX. asır başlarında İran'daki göçebe Türk kabilelerinin 41 oymağa ayrılmış olduklarını ve bu göçebe Türk nüfusu içerisinde Avşarların 88.000 nüfusa sahip oldukları belirtilmekteyse de bu kayıtların doğruluğundan duyulan kuşku kaydı da göz ardı edilmemiştir.[17]

Avşarların İran arazisindeki sayılarıyla ilgili olarak verilen bu oran gerçekten de oldukça düşük bir orandır. Zira bu gün İran arazisindeki değişik bölgelerde yaşayan Avşarların sayısının, kesin olmamakla beraber, yaklaşık 650. 000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Sözü edilen tarihlerdeki rakamlar ile günümüzde ifade edilen rakamlar arasında açık bir fark söz konusudur ki, bir asır boyunca herhangi bir nüfusun altı kat artış göstermesi zor bir durumdur. Demek ki, yabancı kayıtlarda bilinçli olarak İran'daki Türk varlığını gösteren oran düşük gösterilmiştir. V.İ.Savina, İran arazisindeki Avşarların Safevîlere kadar Azerbaycan'ın doğu bölgesinde yaşadıklarını kaydeder. O, Safevîlerden sonra İran'ın bütün eyaletlerinde daha çok üstünlüğe sahip olduklarını, Urmiye Gölü'nün kuzey bölgesi, Hamze eyaletinin güney kısmı, dağlık alanlarda Kermanşah ve Hemedan eyaletlerinin sınırları bölgelerde yaşadıklarını kaydederken;[18] E.Z.Abdullayev, Azerbaycanlıların etnik yapısına katılmış Afşar tayfalarının yalnız Güney Azerbaycan arazisinde değil, aynı zamanda İran, Türkiye ve Afganistan'da (Kabil etrafında) da yaşadıklarını

belirtir.

Azerbaycan'ın meşhur toponomistlerinden Gıyaseddin Geybullayev ise İran coğrafyasında Avşarların boy ve yerleştikleri araziler olarak şunları kaydeder. Aral Avşarları (Ağdaş kazasında iki köy), Allı Avşarları (Uçar kasabasında), Güneşli Avşarları (Deveci, Hacmaz kazalarında), Gırıklı Avşarları (Kasım İsmayilov Goranbay, Hanlar kazalarında)[19] (Kirmanşah'ta 54 oymak), Mazendaran'da 100 ev, Tahran'da 100 çadır, Hamse'de 200 ev, Kirman'da 1500 ev ve Fars bölgesinde de 250 evin olduğu tahmin edilmektedir. Güney Azerbaycan âlimlerinden Böyük Resuloğlu da Güney Azerbaycan lehçeleri ile ilgili bilgi verirken Avşar lehçesinin Güney Azerbaycan'da konuşulduğu yerler hakkında da bilgi verir. Burada, Avşarların İran topraklarında nerelerde yaşadıkları konusunda da ip uçları vermektedir. Böyük Resuloğlu'na göre İran'da Avşar lehçesi şu bölgelerde mevcuttur: Maki (u), Urmiye, Soğukbulak, Marağa, Erdebil, Miyana, Zencan, Gazvin ve Erak.[20] Resuloğlu ayrıca Avşar lehçesinin konuşulduğu yerlere "Azerbaycan Yolunda" adlı makaleler toplamında Karahasanlı Kasabası, Zeynallı, Yorganlı, Balov, Kecinveli, Kala, Toprakkale, Karaağaç'ı da ilâve eder.[21]

Faruk Sümer ise seyyah A.Dupre'ye istinaden, Avşarların yerleştikleri yerlerle ve mevcut oranlarıyla ilgili olarak şu kayıtları verir: "Hamse'de 10.000 kişi, Kazvin çevresinde 5000 kişi, Hemedan yöresinde 7000 kişi, Tahran civarında 7000 kişi, Huzistan ve Şüşter yakınlarında 10.000 kişi, Kirman'da 6000 kişi, Horosan'da 8000 kişi, Fars'ta 5000 kişi. Faruk Sümer XIX. asır seyyahlarından Lady Shell'e istinaden de İran coğrafyasında yaşamakta olan Avşarların yurtları ve hayat tarzlarıyla ilgili şu bilgileri verir: Urmiye'de yerleşik vaziyette 7000 ev, Mazendaran'da 100 ev, Usanlu-Mazendaran'da 50 ev, Gazvin-Tahran arasında 900 çadır; Usanlu, Huvar ve Demadven de 1000 çadır ve ev; Avşar Şah sevenleri Hamse'de 2500 çadır, Hamse'de 200 ev, Kirman'da 1500 ev" vardır.[22]

İran hükûmetinin resmî istatistik araştırmalarında, İran'daki Türkler ile ilgili resmî kayıtlar tahrif edilerek, İran nüfusunun yarısını oluşturan ve İran coğrafyasına ait

toprakların %20 civarındaki bir alanında yaşayan Türklerin varlığı inkâr yoluna gidilir. Türkler, İran'daki değişik azınlıklar arasında kamufle edilmeye çalışılır. Bu meyanda azınlıkların hakları İran Anayasası'nda resmî dil ve yazısıyla ilgili 15.; milletin haklarıyla ilgili 19. maddesinde[23] belirtilen haklardan hiçbirisi İran'daki Türkler için geçerli kılınmamıştır. Yapılan nüfus sayımlarında İran'daki Türk nüfusunun o cümleden Türk aşiretlerinin oranıyla ilgili rakamlar hakkında kasıtlı olarak yanıltıcı bilgiler verilmektedir. Bu nedenle İran coğrafyasında yaşamakta olan Türklerin olduğu gibi Avşar Türklerinin de nerelerde ve hangi oranlarda yaşadıkları konusu da kesin bir bilgi ortaya konmaktan uzaktır. Belki bunda Avşarların konar göçer bir hayat tarzını yaşam düsturu olarak görmelerinin ya da dışa kapalı bir aşiret ekonomisine sahip olmalarının da rolü olsa gerektir. Ancak esas olan İran yönetiminin ve yöneticilerinin İran'da her zaman Türk varlığından huzursuz oluşlarıdır. Buna göre de uzun yıllardır İran coğrafyasında yaşayan Azeri Türkleri, Kaşkay ve Avşar Türkleri her zaman baskı altında tutulmak istenmiş bunda da başarı sağlanarak onların belirli alanlarda yoğunluk teşkil etmelerinin önü alınmaya çalışılmıştır. Bu durum Kaşkay ve Avşar Türkleri için sonu hazırlamıştır denilebilir. Buna rağmen günümüzde İran coğrafyasında değişik Türk boylarıyla beraber Avşar Türklerinin de göçebe bir hayat sürdürerek varlıklarını korudukları açık bir gerçek olarak kabul edilmelidir. Bir yandan İran yönetiminin Türk kimliğini ortaya koyabilecek her türlü ifade ve faaliyetleri suç kabul etmesi, diğer taraftan resmî istatistik kayıtlarında Türk kimliğine yer verilmemesi, İran'daki Türklerin sayısı kadar buradaki Türk boylarının oranını da kesin rakamlarla ortaya koyma imkânı yoktur. Gizlice ortaya konulan veriler ise ya tahminî ya da kesinlikten uzaktır.

Dr. Enver UZUN,

Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi /
Türkiye.

■ Kaynaklar:

- ◆ Arazoğlu, Mühteser Azerbaycan Tarihi, “Bütöv Azerbaycan Kitaphanesi Tarih Serisi”, Bakü 2001.
- ◆ Azerbaycan Tarihi (Ali mektepler için derslik), “Azernesir”, Bakü. 1994.
- ◆ Abu’l Gâzi Bahadır Han, Secere-i Terâkime, İstanbul 1977.
- ◆ İran Islâm Cumhuriyeti’nin Anayasası, “Haz. Cenneti Muhammed Ali”, Tahran 1996.
- ◆ İslam Ansiklopedisi, TDV. yay, C. 2-4, İstanbul 1991.
- ◆ Evliya Çelebi, Seyahatname, “Üçdal Neşriyat”, C. 3, İstanbul. 1976.
- ◆ Dünya Azerbaycanlıları Kongresi’nin Esasnamesi, Haz. Güney Azerbaycan Aydınlar Cemiyeti, Bakü 1999.
- ◆ Geybullayev, G., Toponomiya Azerbaydjana, “Elm Neşriyat”, Bakü. 1986.
- ◆ Öztuna Yılmaz, İslam Devletleri (Devletler ve Hanedanlar), “Kült bak. yay”, C. 1, Ankara 1989.
- ◆ Resuloğlu Böyük, Azerbaycan Yolunda (Makaleler toplusu) “Yayınlanmamıştır”, Bakü 2000.
- ◆ Delili, G.A; XVIII. Esrde Azerbaycan’ın Siyasi Hayatında Afşarların Rolü Azerbaycan CCP EA. Haberleri No: 3, Bakü 1969.
- ◆ Savina, V. İ, Etnonimi i Toponimi İran’a “Onomastika Vostoka”, Moskova 1980.
- ◆ Caferoğlu, Ahmet; İran Türkleri, Türk Kültürü Yıl: V, S. 50, Aralık 1966.
- ◆ Türkolojinin Esasları, “Maarif Neşr”, S. 96, Bakü 1981.
- ◆ Sümer, Faruk; Türkmen Asıllı Hanedanlar, Türk Dünyası Tarih Dergisi, “TDAV”, S. 83, Kasım 1993.
- ◆ Petruşevski, İ. P, Ocerki po İstorii feodalnıh otnoşenıy v Azerbaydjane İ Armenii v XVI. nacle XIX vv, Leningrad 1949.

■ Dipnotlar:

[1] Ebu’l Gazi Bahadır Han, Secere-i Terakime, İstanbul, 1977, s. 42.

- [2] Caferoğlu A, İran Türkleri, Türk Kültürü, Aralık 1966, Yıl: V, S. 50, s. 31.
- [3] Türkolojinin Esasları, "Maarif Neşr", Bakü 1981, s. 96.
- [4] Petruşevski, İ. P, Ocerki po İstorii feodalnih otnoşeniy v Azerbaydjane İ Armenii v XVI. nacle XIX vv, Leningrad, 1949, s. 94; A. Caferoğlu, a.g.m., s. 32.
- [5] İslâm Ansiklopedisi, "Avşar mad.", TDV yay, İstanbul. 1991, C. 4, s. 162.
- [6] Evliya, Çelebi Seyahatname, "Üçdal Neşriyat", İstanbul. 1976, C. 3, s. 1352.
- [7] Caferoğlu, A., a.g.e., s. 31.
- [8] Arazoğlu, Mühteser Azərbaycan Tarihi, "Bütöv Azərbaycan Kitaphanesi Tarih Serisi", Bakü. 2001, s. 86.
- [9] Azərbaycan Tarihi (Ali mektepler için derslik), "Azərneşir", Bakü. 1994, s. 445.
- [10] Öztuna Yılmaz, İslâm Devletleri (Devletler ve Hanedanlar), Kült bak. yay, Ankara. 1989, C. 1, s. 790.
- [11] Öztuna Y, a.g.y.
- [12] Savina, V. İ, Etnonimi i Toponimi İran'a "Onomastika Vostoka", Moskova. 1980, s. 150.
- [13] İslâm Ansiklopedisi, Avş. Md., MEB yay, İstanbul, C. 2, s. 31.
- [14] Caferoğlu A, a.g.m, s. 32.
- [15] Sümer Faruk, Tarihte Türkmen Asıllı Hanedanlar, Türk Dünyası Tarih Dergisi, TDAV, Kasım 1993, S. 83, s. 8.
- [16] Delili G. A, XVIII. Asırda Azərbaycan'ın Siyasî Hayatında Afşarların rölü, "Azərbaycan CCP EA. Haberleri" Tarih, Felsefe ve Hukuk Serisi, Bakü, 1969, No: 3, s. 36.
- [17] İslâm Ansiklopedisi, Avş. Md., MEB yay, İstanbul, C. 2, s. 34.
- [18] Savina V. İ, Etnonimi i Toponimi İran'a "Onomostika Vostoka" Moskova 1980, s. 150.
- [19] Geybullayev G, Toponomiya Azerbaydjana, "Elm Neşriyat", Bakü 1986, s. 52.
- [20] Dünya Azərbaycanlıları Kongresinin Esasnamesi, Haz: Güney Azərbaycan Aydınlar Cemiyeti, Bakü 1999, s. 49.
- [21] Resuloğlu Böyük, Azərbaycan Yolunda (Makaleler toplusu)

Bakü. 2000, s. 145.

[22] Islâm Ansiklopedisi, “Avşar mad”, TDV. yay, İstanbul 1991, C. 4, s. 164.

[23] İran Islâm Cumhuriyeti’nin Anayasası, “Haz. Cenneti Muhammed Ali”, Tahran 1996, s. 41-43. Taryhy makalalar